

Η προβληματική της επανενώσεως των χριστιανών.*

Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Φλωρόφσκυ

«Τότε εάν τις υμίν είπη•
ιδού ώδε ο Χριστός ή ώδε,
μη πιστεύσητε» (Ματθ. 24,23)

Το χρέος της διδαχής των Θεολόγων

Ο Θεολόγος απευθύνεται προς ζώντα όντα, ομιλεί προς ζώσας καρδίας. Πρέπει επομένως, να είναι γεμάτος προσοχήν και αγάπην, να έχη πλήρη συνείδησιν της ευθύνης του δια τας ψυχάς των αδελφών του και μάλιστα των αδελφών του που ευρίσκονται ακόμη

«εν χώρα και σκιά θανάτου». Εις την θεολογικήν γνώσιν πρέπει πάντοτε να υπάρχει ένα στοιχείον όχι τόσον διαλεκτικόν όσο διαλογικόν (...)

Φυσικά δεν είναι δυνατόν να λυθούν σήμερον όλα τα ζητήματα που βασανίζουν τας συνειδήσεις και τας ψυχάς των ανθρώπων, αλλά δεν είναι δυνατόν και να παραβλεφθούν.

Είμεθα υποχρεωμένοι να δώσωμεν μίαν πλήρη απάντησιν εις εκείνους που προσπασθούν να οργανώσουν τον κόσμον χωρίς Θεόν και εναντίον του Θεού, να αντιτάξωμεν μίαν θεολογικήν ομολογίαν εις την αθεϊστικήν και αντιθεϊκήν ανταρσίαν.

π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ

1. Η Εκκλησία είναι μία. Αυτή η ενότητα αποτελεί το ίδιο το είναι της Εκκλησίας. Η Εκκλησία είναι ενότητα, ενότητα εν Χριστώ, «ενότητα του Πνεύματος εν τω συνδέσμω της ειρήνης» (Εφ. 4,3). Η Εκκλησία δημιουργήθηκε και υπάρχει στον κόσμο ακριβώς για την ενότητα και την ένωση - «ίνα πάντες εν ώσιν» (Ιω. 17,21). Η Εκκλησία είναι ένα «σώμα», δηλαδή, ένας οργανισμός και το Σώμα του Χριστού. «Και γαρ εν ενί Πνεύματι ημείς πάντες εις εν σώμα εβαπτίσθημεν» (Α΄ Κορ. 12,13). Και μόνο στην Εκκλησία -μέσα στο μυστήριο της αγάπης του Χριστού, στη δύναμη του Πνεύματος που μεταμορφώνει, κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν της ομοούσιας Τριάδος - αυτή η αληθινή και πραγματική ένωση και

ενότητα καθίσταται δυνατή και πραγματοποιήσιμη. Έτσι είναι και έτσι πρέπει να είναι. Η ενότητα αυτή όμως δεν αποκαλύπτεται και δεν εμφανίζεται στη χριστιανική ιστορία. Στην ιστορία αυτή η ενότητα παραμένει μόνο ένα άλυτο πρόβλημα, η λύση του οποίου αναβάλλεται και μετατίθεται μακριά προς τα εμπρός, προς το τελευταίο εσχατολογικό όριο. Στη χριστιανική εμπειρία δεν υπάρχει ενότητα. Ο χριστιανικός κόσμος παραμένει διηρημένος - και όχι μόνο αυτό, αλλά ακόμη περισσότερο βρίσκεται σε αναταραχή και σύγκρουση. Στην χριστιανική ιστορία δεν συναντάμε περισσότερη ενότητα ή ομόνοια από αυτή που υπάρχει στη μη χριστιανική ιστορία. Όχι μόνο στις χριστιανικές κοινότητες υπερισχύουν και κυριαρχούν οι διακρίσεις, οι οποίες φθείρουν και κατάστρέφουν τον «φυσικό» τρόπο ζωής - γιατί και εδώ δεν υπήρξε συμφιλίωση των φυλετικών και εθνικών ανταγωνισμών (πρβλ. π.χ. τόν λεγόμενο «εθνοφυλετισμό»)• αλλά και αναφορικά με την ίδια τη Χριστιανική διδασκαλία, την ίδια την πίστη του Χριστού, εμφανίζονται ευκαιρίες και ζητήματα, τα οποία οδηγούν προς την αμοιβαία αποξένωση, προς τον χωρισμό και την εναντίωση, προς τις ανένδοτες διαμάχες και την άμεση εχθρότητα. Ο χριστιανικός κόσμος χωρίζεται όχι μόνο για τα κοσμικά, αλλά και για τον ίδιο τον Χριστό... Μεταξύ των χριστιανών οι οποίοι πιστεύουν στο Όνομά Του δεν υπάρχει ομοφωνία, όσον αφορά στο πρόσωπό Του, στις πράξεις Του και στο έργο Του. Το γεγονός αυτό αποτελεί την πέτρα του σκανδάλου και του πειρασμού... Η Εκκλησία είναι μία και ακαταμάχητη στην ενότητά της. Αλλά ο Χριστιανικός κόσμος είναι χωρισμένος και αποσχισμένος. Ο Χριστός είναι «ο αυτός, και εις τους αιώνας» (Εβρ. 13,8). Αλλά οι χριστιανοί διαφωνούν σε σχέση με Αυτόν, όχι μόνο σκέφτονται αλλά και πιστεύουν για Αυτόν διαφορετικά. Οι χριστιανοί στηρίζουν την ελπίδα τους σε διαφορετικά πράγματα... Πράγματι, η Εκκλησία δεν χωρίζεται, δεν χωριζόταν και δεν χωρίστηκε. Η Εκκλησία είναι αδιαίρετη και αχώριστη. Η ίδια η λέξη «Εκκλησία» στην κυριολεξία και στην ακριβή κατανόησή της δεν έχει και δεν μπορεί να λάβει πληθυντικό αριθμό, ενώ αυτό θα μπορούσε να συμβεί μόνο όταν χρησιμοποιείται με μία μεταφορική έννοια... Όλος ο Χριστιανικός κόσμος βρίσκεται σε παραφωνία και διαίρεση, για να μην πούμε σε διάλυση... Ακόμη και αυτό που έγινε [= το σχίσμα των Εκκλησιών] δεν ήταν διαίρεση της Εκκλησίας ούτε «διαίρεση των εκκλησιών». Ακόμη κι αν το ονομάζουμε όχι δια-χωρισμό, αλλά αποχωρισμό από την Εκκλησία. Σε κάθε

περίπτωση το γεγονός της παραφωνίας και του σχίσματος παραμένει... Και η Εκκλησία δεν σταματάει το σχίσμα αυτό. Οι φυγόκεντρες δυνάμεις κυριαρχούν όχι μόνο στον έξωτερικό κόσμο, αλλά εισέρχονται και στην ίδια την Εκκλησία. Η Εκκλησία ζει στη θλίψη και στους διωγμούς. Η Εκκλησία καταδιώκεται όχι μόνο από την πλευρά των εχθρών και των αντιπάλων της, αλλά συχνά και από τους ψευδο-αδελφούς. «Αλλ' έρχεται ώρα ίνα πας ο αποκτείνας υμάς δόξη λατρείαν προσφέρειν τω Θεώ» (Ιω. 16,2). Κι αυτό αποτελεί το κύριο παράδοξο της Χριστιανικής ιστορίας. Υπάρχουν εποχές κατά τις οποίες η θλίψη και ο πόνος αυτού του παραδόξου σχίσματος και της διάλυσης βιώνεται με μίαν ιδιαίτερη οξύτητα. Ο νους μας εκπλήσσεται έναντι αυτού του μυστηρίου της ανθρώπινης αντίδρασης και ισχυρογνωμοσύνης. Πώς είναι δυνατό κάτι τέτοιο και τι μπορεί να σημαίνει...; «Ω του θαύματος! Τι το περί ημάς το-το γέγονε μυστήριο; Πώς παρεδόθημεν τή φθορά και συνεζεύχθημεν τω θανάτω;...». Μου φαίνεται ότι έχουμε εισέλθει σε μία τέτοια εποχή. Καθίσταται επείγουσα η ανάγκη της συμφιλίωσης και της ενότητας. Γεννιέται και δυναμώνει η επιθυμία της ενότητας. Το αίτημα της Χριστιανικής ενότητας και της ένωσης γίνεται αίτημα της εποχής, αίτημα του καιρού μας, αίτημα τής ιστορίας... Αποκαλύπτεται με ντροπή και με βιασύνη όλη η παθολογία του σχίσματος, της αδιαλλαξίας και του μίσους εν Χριστώ... Η επιθυμία της ενότητας, όμως, δεν μπορεί να παραμένει μόνο μία αόριστη επιθυμία και μία συγκίνηση της καρδιάς. Η συναισθηματική υπερβολή, όσον αφορά στον Χριστό, αποτελεί πνευματική παραπλάνηση και αυτοεξαπάτηση. Η εν Χριστώ ενότητα πραγματώνεται μόνο με τη νηφαλιότητα και την πνευματική προσοχή. Η βούληση προς την ενότητα πρέπει να φωτίζεται και να ενισχύεται με μία διαρκή δοκιμασία και άσκηση της πίστης.

2. Αμφιβάλλω αν κάποιος θα συζητούσε το γεγονός ότι ο Χριστιανικός κόσμος πρέπει να είναι και να μείνει ενωμένος. Δεν νομίζω ότι χρειάζεται απόδειξη για το ότι πρέπει νά είμαστε ενωμένοι και να διαθέτουμε συναίνεση... 'Ωστόσο, από αυτή την αναμφισβήτητη αρχή είναι πολύ δύσκολο να εξαγάγουμε ορισμένα συγκεκριμένα και πρακτικά συμπεράσματα. Η μεγαλύτερη δυσκολία είναι το πώς μπορεί ο Χριστιανικός κόσμος να γίνει ένας. Δηλαδή, τί σημαίνει να ενωνόμαστε και να είμαστε ένα εν Χριστώ...; Πού βρίσκεται το νόημα αυτής της ένωσης...; Και ποιοι είναι οι δρόμοι ή ο δρόμος προς την ενότητα...; Στην ιστορία έγιναν πάρα

πολλές προσπάθειες να οικοδομηθεί η χριστιανική ενότητα, να πραγματοποιηθεί μία ορισμένη «αιώνια ειρήνη», τουλάχιστον μεταξύ των χριστιανών. Πρέπει, όμως, να πούμε ότι οι προσπάθειες αυτές απέτυχαν. Τίποτα δεν παρεμποδίζει τόσο πολύ το έργο της πραγματικής συμφιλίωσης και ένωσης, όσο ακριβώς οι αποτυχημένες αυτές απόπειρες, από τις οποίες στην καλύτερη περίπτωση μένει μόνο μία άσχημη ανάμνηση και απελπισία... Σε κάθε περίπτωση, πρέπει κατ' αρχήν να προσδιορίσουμε ποιο είναι το νόημα που διαθέτει το τραγικό αυτό Χριστιανικό σχίσμα, από που προέρχεται και τι ακριβώς χρειάζεται να γίνει για να το αντιμετωπίσουμε. Πρέπει, λοιπόν, να αρχίσουμε από την αναγκαία μετάνοια και κριτική, έστω κι αν αυτό αποτελεί μία στενάχωρη και βασανιστική περιγραφή της πραγματικότητας του Χριστιανικού κόσμου. Αυτό που οφείλουμε να αισθανόμαστε και να καταλαβαίνουμε από την αρχή είναι ότι το πρόβλημα του σχίσματος και της ένωσης δεν μπορούμε να το λύσουμε με ήθικες μόνο κατηγορίες. Το ερώτημά μας δεν αποτελεί απλά ένα ερώτημα συμφιλίωσης ή ανεκτικότητας. Μία τέτοια θεώρηση του «ενωτικού» προβλήματος μέσα από το πρίσμα της ηθικής αποτελεί αλλοίωση και υπεραπλούστευση του προβλήματος. Ο ιστορικός πρέπει κατ' αρχήν να διαμαρτύρεται έναντι κάθε προσπάθειας που επιχειρεί μία τέτοια βιαστική και μονόπλευρη αντιμετώπιση της ιστορίας σε ηθική προοπτική. Η ιστορία των χριστιανικών διαιρέσεων δεν μπορεί να στηρίζεται και να διαμορφώνεται από ένα γεγονός υπεροψίας ή δίψας για την εξουσία ή ακόμη του σαρκικού πόθου και των ποταπών ενστίκτων. Πράγματι, τα ανθρώπινα πάθη αναδύονται και αποκαλύπτονται με μεγάλη έμφαση και στην περίπτωση αυτή που αφορά στη διαίρεση των χριστιανών. Αλλά η βασική αιτία των χριστιανικών σχισμάτων οφείλεται όχι στην ηθική εξαχρείωση ή στην αδυναμία του ανθρώπου, αλλά στην πλάνη... Η πηγή των διαιρέσεων βρίσκεται στην απουσία της αγάπης. Αλλά αυτό που λείπει είναι πρωταρχικά όχι η αγάπη προς τον άλλο, αλλά ακριβώς η αγάπη προς τον Θεό. Γι' αυτό και η πνευματική θεωρία του ανθρώπου βυθίζεται στο σκοτάδι και ο άνθρωπος δεν αναγνωρίζει πλέον τον επουράνιο Πατέρα του. Μόνο οι καθαροί τη καρδιά, στη διαφάνεια της καρδιάς τους βλέπουν τον Θεό. Όποιος, όμως, δεν γνωρίζει τον Πατέρα, δεν γνωρίζει και δεν αναγνωρίζει τους αδελφούς. Με άλλα λόγια, η προέλευση των διαιρέσεων και των σχισμάτων βρίσκεται κατ' αρχήν στη διαφωνία όσον αφορά στην Αλήθεια... Η διαίρεση του Χριστιανικού κό-

σμου έχει πρώτα απ' όλα δογματικό χαρακτήρα και αποτελεί πάντα μία διαίρεση στην πίστη, στην ίδια την εμπειρία της πίστης και όχι μόνο στις διατυπώσεις ή τούς όρους. Συνεπώς το σχίσμα υπερβαίνεται όχι τόσο με την αβρότητα και την αδελφική αγάπη, όσο με την ομόνοια και την ομοφωνία, με τον πνευματικό φωτισμό και την ενότητα εν Αληθεία... Πρέπει να το διατυπώσουμε με σαφήνεια: η ενότητα της αγάπης και η αγάπη δεν επαρκεί. Πρέπει να αγαπάμε και τους εχθρούς και μάλιστα τους εχθρούς της Αληθείας. Πρέπει να τους αγαπάμε ακριβώς ως αδελφούς, και να ανησυχούμε για τη σωτηρία τους, προκειμένου να ανήκουν και αυτοί στη σύναξη του Χριστού. Μία τέτοια αγάπη, όμως, δεν αποτελεί την πλήρη ενότητα. Δύσκολα μπορεί να υπάρξει η αληθινή ενότητα χωρίς την ενότητα στην πίστη και στην ενότητα της πίστης... Στη ρίζα των διαιρέσεων πάντα εμφανίζεται η διαφωνία και η αντιπαράθεση απόψεων, καθώς και η διαφορετική θεωρία και αντίληψη. Γι' αυτό και το σχίσμα δεν μπορεί να ξεπεραστεί πραγματικά μόνο με μία συναισθηματική αδελφική αγάπη, αλλά με μία εσωτερική ομοφωνία... Η ίδια η ηθική «ένωση» έχει τις δικές της «δογματικές» προϋποθέσεις. Σιωπηλά προϋποτίθεται ότι για το σχίσμα δεν υπήρξαν και δεν υπάρχουν επαρκείς αιτίες και ότι κάθε διαίρεση αποτελεί μονάχα μία τραγική παρεξήγηση. Οι διαφωνίες, δηλαδή, φαίνονται ανυπέρβλητες μόνο λόγω της έλλειψης ενός αγαπητικού ενδιαφέροντος προς αλλήλους, λόγω της ανικανότητας ή της απροθυμίας να καταλάβει κανείς ότι παρά την υπάρχουσα διαφορά υπάρχει αρκετή ενότητα και ομόνοια στα ουσιώδη. Η ίδια Η προσέγγιση αυτή των «ουσιωδών» είναι ιδιαίτερα αμφίβολη. Στο πλαίσιο αυτής της άποψης, τα στοιχεία για τα οποία δεν υπάρχει συμφωνία, θεωρούνται ως μη ουσιώδη και τα οποία μπορεί κανείς να τα περιφρονεί. Με αυτόν τον τρόπο ο «ηθικισμός» είναι πάντα ένα είδος δογματικού μινιμαλισμού ή μάλλον ένας απόλυτος «α-δογματισμός». Ο «ηθικισμός» αυτός τροφοδοτείται και πηγάζει από μία συγκεκριμένη δογματική αδιαφορία ή μυωπία ή καλύτερα από την παρά φύση σύγκρουση και αντίθεση της Αληθείας προς την Αγάπη. Η πραγματική και πνευματική αγάπη -η οποία είναι κάτι περισσότερο από μία απλή εγκαρδιότητα και συναισθηματικότητα- βρίσκεται μόνο στην Αλήθεια... Ο ηθικισμός, είναι ακριβώς ένα είδος δογματικής στάσης, μία ειδική «ομολογία», στην οποία η απουσία ενός θετικού περιεχόμενου ισοσταθμίζεται με την αποφασιστικότητα της αποκήρυξης της σημασίας του

θετικού αυτού στοιχείου. Ο ηθικιστής δεν στέκεται τόσο πάνω από τις διαιρέσεις όσο αντικρίζει τα πράγματα υπεροπτικά. Έτσι, η στάση αυτή δεν μαρτυρεί ούτε την αδελφική αγάπη ούτε τον απλό σεβασμό προς την πίστη του αδελφού, η οποία, μέσω μιας μινιμαλιστικής παρερμηνείας, υποβαθμίζεται τελικά στο επίπεδο μίας προσωπικής άποψης και ως τέτοια γίνεται ανεκτή και αποδεκτή. Απουσιάζει εδώ η ειλικρίνεια... Ο «ηθικισμός» αποτελεί μία πρόσκληση για την ενότητα στην πτωχεία, στην έλλειψη και στην ανέχεια, δεν αποτελεί δηλαδή την ενότητα στην ομόνοια, αλλά μάλλον τη συμφωνία στην αποσιώπηση. Η στάση αυτή είναι, συνεπώς, μία ευθυγράμμιση με τον πιο πτωχό, τον πιο αδύνατο. Ορισμένες φορές μία τέτοια λύση γίνεται αποδεκτή λόγω της αδιαφορίας: πώς μπορεί κανείς να γνωρίζει την Αλήθεια; Συχνά υπάρχει αμφιβολία για την ίδια την πιθανότητα γενικών γνώσεων στη δογματική, ακόμη και στη μεταφυσική, καθώς τα ίδια τα δόγματα εκλαμβάνονται ως ηθικά ή ηθικοποιητικά σύμβολα και αρχές. Σε αυτήν την περίπτωση δεν υπάρχει βέβαια ανάγκη να φτάνει κανείς σε ομοφωνία και ομόνοια σε αυτό το αμφίβολο και δυσεπίλυτο πρόβλημα. Άλλες φορές ο μινιμαλισμός αποτελεί καταφύγιο από τον φόβο, την ολιγοπιστία και την απόγοήτευση να φτάσει κανείς στο αναμφίβολο, εκεί όπου έλαβαν χώρα τόσες συζητήσεις και παρεξηγήσεις. Επομένως, ο «ηθικισμός» αποτελεί ένα είδος εγκράτειας όχι τόσο στην ταπεινοφροσύνη και την άσκηση όσο στην αδιαφορία και στην αμφιβολία. Μπορεί κανείς να προσπαθεί να καλλιεργήσει την ένωση μέσα στην άρνηση και την αμφιβολία...; Η ένωση και η κοινωνία πρέπει να αναζητηθούν στον πλούτο και στην πληρότητα, και όχι στην έλλειψη. Αυτό σημαίνει - όχι μέσω της καθόδου και της σύνταξης με τον πιο αδύναμο, αλλά μέσω της αναρρίχησης και προσήλωσης προς τον πιο δυνατό. Μας δόθηκε μόνο μία εικόνα και ένα παράδειγμα - ο Σωτήρας Χριστός... Υπάρχουν τα αμφιλεγόμενα ερωτήματα, στα οποία η Εκκλησία δεν έδωσε και δεν έχει καθορισμένες και έγκυρες για όλους απαντήσεις. Αλλά και εδώ πρέπει να αποκλείσουμε την αμφισημία και να αποφύγουμε το ειρηνευτικό *ignorabimus*... Διότι η πληρότητα της γνώσης δόθηκε στην αρχέγονη εμπειρία και συνείδηση της Εκκλησίας και το μόνο που χρειάζεται είναι να αναγνωριστεί. Σ' αυτήν την αναγνώριση υπάρχει η ανάγκη του μαξιμαλισμού... Η ενότητα πρέπει να είναι στην πίστη, όχι μόνο στην αγάπη. Η ενότητα της πίστης, όμως, δεν εξαντλεί από μόνη της την ενότητα της Εκκλησίας. Διότι η

ενότητα της Εκκλησίας είναι, κυρίως, η ενότητα της ζωής, δηλαδή η ενότητα και η κοινωνία των μυστηρίων... Η γνήσια ενότητα μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στην Αλήθεια, δηλαδή στην πληρότητα και τη δύναμη, και όχι στην αδυναμία και την ανεπάρκεια. Στο θρίαμβο της μυστικής εμπειρίας και ζωής, στην πληρότητα της «αδιαίρετης πίστης», στην πληρότητα των μυστηρίων. Η γνήσια ενότητα είναι μόνο η ενότητα των μυστηρίων, τα οποία γίνονται αποδεκτά σε όλη την πληρότητα του ιερατικού και θεουργικού ρεαλισμού τους. Αυτή είναι η ενότητα εν Πνεύματι, η πραγματική «ενότητα του Πνεύματος»... Ο «ηθικισμός» έχει και μία επιπλέον ατέλεια. Αυτός περιέχει πάρα πολύ καλοσύνη και αισιοδοξία. Έτσι η συμφιλίωση φαίνεται να είναι άμεση, ενδεχόμενη και εύκολη - διότι απουσιάζει η σοβαρότητα και η γενναιότητα στην ίδια την αντίληψη και τη θεώρηση της διαίρεσης. Ο ηθικισμός δεν είναι αρκετά τραγικός, η τραγικότητα εισέρχεται γενικά δύσκολα στα όρια της ηθικής, ενώ ακόμη και η ηθική τραγικότητα αποτελεί μάλλον την καλύτερη μαρτυρία της στενότητας της ηθικής ως τέτοιας... Η ένωση είναι δυνατή μόνο μέσω της εμπειρίας και του αγώνα για τη λύση των άλυτων ζητημάτων, και όχι μέσω της εγκράτειας ή της αποφυγής τους. Υπάρχει ακόμη κάτι που πρέπει να εντοπίσουμε και να αποσαφηνίσουμε. Η ίδια ή διαίρεση μαρτυρεί ότι αυτά τὰ άλυτα ζητήματα υπάρχουν. Στη διαίρεση και στο σχίσμα εντοπίζεται η προβληματική, η οποία δεν μπορεί να καταργηθεί, ούτε να υποκατασταθεί από τον συναισθηματισμό. Ο δρόμος προς την ενότητα είναι δύσκολος και υψηλός... Δρόμος γενναιότητας και τόλμης.

3. Το καθήκον της χριστιανικής επανένωσης είναι σημαντικό και από την πρακτική πλευρά, κατ' αρχήν, σε σχέση με τη συνδιαλλαγή και την υπέρβαση και των δύο δυτικών σχισμάτων. Πρόκειται, εν πρώτοις, για τη διαίρεση μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής, της Ρώμης και του Βυζαντίου - το αποκαλούμενο «σχίσμα των Εκκλησιών», και, ακολούθως, τη Μεταρρύθμιση. Η ενότητα της χριστιανικής Δύσης είναι ζήτημα πρωταρχικής σημασίας. Η αντιμετώπιση των διαιρέσεων στην Ανατολή -οι οποίες έλαβαν χώρα στην περίοδο της έξαρσης των αρχαίων χριστολογικών αιρέσεων και συζητήσεων, και συνεχίζουν από τότε μάλλον λόγω ιστορικής συνήθειας- έχουν μικρότερη και όχι ανεξάρτητη σημασία. Στην περίπτωση αυτή ήδη από καιρό δεν υφίσταται κάποιος θρησκευτικός προβληματισμός, και διατηρούνται μάλλον από την αρρώστια της εθνικής αποκλειστικότητας (βλ. π.χ. η Αρμενική Εκκλησία, οι Ιακωβίτες, η

Αιθιοπική Εκκλησία κ.ά.). Τί σημαίνει, λοιπόν, η Ρώμη και τί σημαίνει η Μεταρρύθμιση στην προοπτική της χριστιανικής επανένωσης, την οποία αναζητούμε...; Το ζήτημα της Μεταρρύθμισης είναι απλούστερο, αν και όχι πιο εύκολο. Συνήθως η Μεταρρύθμιση θεωρείται ως αυτοεπιβεβαίωση και ορισμένη απολυτοποίηση του προσώπου στη θρησκευτική ζωή, ως φανέρωση και κυριαρχία του θρησκευτικού ατομικισμού. Έτσι γίνεται κατανοητή η επικράτηση στον Προτεσταντισμό των φυγόκεντρων δυνάμεων, καθώς και των τάσεων προς τον διχασμό και την απομόνωση. Με άλλα λόγια, η Μεταρρύθμιση φαίνεται να είναι μία ευθεία αντίθεση προς την Ένωση. Κατά συνέπεια, η Ένωση *ipso facto* φαίνεται να αποτελεί την υπέρβαση, ακόμη και την άρνηση της Μεταρρύθμισης, αποτελεί δηλαδή την πνευματική μεταστροφή και την επιστροφή... Ο παραπάνω χαρακτηρισμός περιέχει αρκετή αλήθεια. Αλλά, ωστόσο, όχι όλη την αλήθεια, όχι την τελική αλήθεια. Η αρχική προϋπόθεση και το δυναμικό πνεύμα της Μεταρρύθμισης δεν ήταν η αυτοεπιβεβαίωση, αλλά η αυτοταπείνωση του ανθρώπου. Ο Προτεσταντισμός γεννιέται από το πνεύμα ενός ανθρωπολογικού μινιμαλισμού. Η Μεταρρύθμιση είναι, πρώτα απ' όλα, η αναγνώριση και η επιβεβαίωση της απαρηγόρητης αμαρτωλής φύσης και αδυναμίας του ανθρώπου. Και ο άνθρωπος εν Χριστώ απολύεται εν ελευθερία, αλλά δεν μεταμορφώνεται. Ο άνθρωπος μεταβάλλεται σε ανελεύθερο ον, αλλά πώς να συναντήσει την αρχοντιά των γεννημένων στην ελευθερία... Στον Προτεσταντισμό, κατά μία ορισμένη έννοια, μπορεί να δοθεί ο ορισμός του υπερ-εσχατολογισμού. Με αυτό δεν θέλουμε να πούμε ότι η προτεσταντική συνείδηση απασχολείται ιδιαίτερα ή διεγείρεται από τις εσχατολογικές προσδοκίες και ελπίδες, ούτε ότι τείνει προς τον χιλιασμό. Ωστόσο, στην προτεσταντική συνείδηση η Δευτέρα Παρουσία επισκιάζει μάλλον την Πρώτη. Νιώθει την ανάγκη μίας προφύλαξης, προκειμένου να μην υπερτιμηθεί η σημασία του παρελθόντος. Η μεταμόρφωση του κόσμου και του ανθρώπου αναβάλλεται απόλυτα για τη Δευτέρα Παρουσία. Γι' αυτό και η πραγματικότητα της Εκκλησίας μειώνεται στο επίπεδο της ερχόμενης Βασιλείας και του «μέλλοντος αιώνας». Από δω προέρχεται και ένας ιδιόμορφος δοκητισμός και μία ψευδαίσθηση στην αντίληψη και ερμηνεία των μυστηρίων. Τα μυστήρια παρουσιάζονται μάλλον ως σημεία και σύμβολα του αναπάντεχου παρά ως σφραγίδα της νίκης, η οποία ήδη πραγματοποιήθηκε... Ακριβώς αυτός ο «μυστηριακός

συμβολισμός» αποτελεί μία μη κοινωνική και διασπαστική δύναμη στον Προτεσταντισμό. Από αυτήν την άποψη, η άρνηση της Ιεραρχίας είναι πολύ περισσότερο σημαντική και επικίνδυνη από την ανάδυση του αυθαιρέτου και επαναστατικού «εγώ». Γιατί η Εκκλησία γίνεται μία και ενώνεται ακριβώς στην «ενότητα του Πνεύματος», δηλαδή, στη συνέχεια της χαρισματικής ζωής, στην αδιάκοπη κοινωνία των μυστηρίων. Στην πάλη και στο σχίσμα των μεταρρυθμιστών με τη Ρώμη διακόπηκε και παραβιάστηκε η σχέση με την ίδια την Πεντηκοστή... Γι' αυτό, μόνο μέσω της αποκατάστασης της Ιερωσύνης, της Ιεραρχίας και της Μυσταγωγίας, ο Προτεσταντισμός μπορεί να επιστρέψει στην Εκκλησία. Πρέπει να πούμε ακριβώς αυτήν τη λέξη: «να επιστρέψει», διότι η Μεταρρύθμιση αποτέλεσε αντικειμενικά έξοδο από την κοινωνία των μυστηρίων. Δεν φτάνουν μόνο η αναζήτηση της Εκκλησίας και η δίψα της εκκλησιαστικότητας, δεν φτάνει ούτε η δογματική αποκατάσταση και ο φωτισμός. Όπως δεν φτάνει να πιστέψει κάποιος, αλλά πρέπει και να βαπτιστεί -ο άνθρωπος αναγεννιέται όχι με τη δύναμη της πίστης του, αλλά με την ενέργεια της βαπτισματικής χάριτος του Θεού. Δεν φτάνει επίσης να αγαπήσει κανείς τον Κύριο, γιατί ο αρραβώνας της αιώνιας ζωής παραδίδεται όχι με αυτή την αγάπη, και όχι με μόνη την πίστη, αλλά μόνο στο μυστήριο του Σώματος και του Αίματος. Η Εκκλησία είναι ζωντανή και μία, ακριβώς στο Αίμα του Κυρίου, στο Ευχαριστιακό Αίμα. Και όπου δεν τελείται η Ευχαριστία - εκεί δεν υπάρχει ούτε η Εκκλησία... Η τελετή της Ευχαριστίας προϋποθέτει, όμως, τη μυστηριακή Ιερωσύνη και, κατά συνέπεια, την αποκατάσταση της Αποστολικής διαδοχής... Με άλλα λόγια: από τη Μεταρρύθμιση, σαν από «απόμακρο μέρος», πρέπει να επιστρέψει κανείς στην Εκκλησία, να προσαρτηθεί («pri-soedinitsia»), σ' Αυτή. Εδώ μπορούμε και πρέπει να μιλήσουμε μόνο για προσάρτηση. Να το επαναλαμβάνουμε: η ομόνοια και η ομοφωνία δεν φτάνουν, όπως δεν φτάνει και η ενότητα στα αισθήματα και στην πίστη. Αυτά αποτελούν μόνο προϋποθέσεις της προσάρτησης της πορείας προς την ένωση, η οποία λαμβάνει χώρα μόνο στην ενότητα και στην κοινωνία των μυστηρίων. Αυτός είναι ο λόγος, για τον οποίο η αποκαλούμενη «υψηλή - εκκλησιαστική κίνηση»⁽¹⁾ στον σύγχρονο γερμανικό Προτεσταντισμό μένει και θα παραμείνει αδύναμη και καταδικασμένη σε αποτυχία. Η ρομαντική αναστήλωση και αποκατάσταση της τελετουργίας είναι μόνο μαρτυρία της νήψης και της μετανοίας της ψυχής, αλλά δεν αποτελεί

τίποτε περισσότερο από μία μυστηριακή διακόσμηση. Αυτήν την προσέγγιση θα μπορούσαμε να την παραστήσουμε ως αναμονή του Βασιλέα και της Βασιλικής εισόδου... Αλλά ο Βασιλέας δεν έρχεται... Ως αγρυπνία στην πόρτα. Αλλά η πόρτα μένει κλειστή και αδιαπέραστη... Η πραγματικότητα των μυστηρίων και των μυσταγωγιών δεν μπορεί να αντικατασταθεί με τίποτε... Ο Προτεσταντισμός δεν έχει μόνο ένα πρόσωπο, πρέπει να μιλήσουμε, μάλλον, για μία ποικιλία προσωπείων και προσώπων. Παρά την ευθύτητα και τη ριζοσπαστικότητα της λογικής της Διαμαρτύρησης, ο δρόμος της Μεταρρύθμισης στην ιστορία είναι ελικοειδής και συνεχίζει να περιστρέφεται. Δεν μπορούμε να αποφύγουμε την γενίκευση στη θεώρηση του Προτεσταντισμού στις διάφορες χώρες, χωρίς κάποια επικίνδυνη απλοποίηση: ιδιαιτέρως σαφής παρουσιάζεται η βαθιά διάκριση μεταξύ του γερμανικού και του αγγλοσαξονικού Προτεσταντισμού. Μονάχα στον γερμανικό Προτεσταντισμό το φιλοσοφικό στοιχείο έπαιξε έναν καθοριστικό ρόλο. Πράγματι, στο σημείο αυτό πραγματοποιήθηκε σε σημαντικό βαθμό ήδη μία απομάκρυνση από τη Μεταρρύθμιση. Από την άλλη πλευρά, όμως, η απομάκρυνση αυτή δεν ήταν παρά μία συνέπεια των μεταρρυθμιστικών αρχών, ένα παράδοξο αποτέλεσμα των αρχών αυτών. Η τραγική και τρομερή αποσύνθεση - παρά εξέλιξη- του γερμανικού Προτεσταντισμού «από τόν Reimarus μέχρι τον Wrede»⁽²⁾ αποτελεί ένα ιδιαίτερο ζήτημα και ένα πρόβλημα *sui iuris*. Εδώ αναφερόμαστε, όμως, στην ίδια τη Μεταρρύθμιση. Από τη Μεταρρύθμιση πρέπει να επιστρέψει κανείς. Ο «ευαγγελικός καθολικισμός» αποτελεί μόνο ένα προσεκτικό και διστακτικό βήμα. Πρέπει να προσθέσουμε και τα εξής: το να επιστρέψει κανείς στην Εκκλησία, πρέπει να το κάνει μόνο ελεύθερα και ειλικρινά, και όχι ως αποτέλεσμα υποχωρήσεων, συμφωνιών, προσαρμογών και συμβιβασμών. Παράδειγμα ενός τέτοιου συμβιβασμού αποτελεί κάθε απόπειρα να αποκατασταθεί στον Προτεσταντισμό η πραγματικότητα της Ιερωσύνης μέσω της αναφοράς «στα πάρεργα και στα ξερά κλαδιά» της Εκκλησίας. Το να αποκατασταθεί η Αποστολική διαδοχή στη Γερμανία ή στην Αγγλία μέσω μίας κεϋλανδέζικης ή μαλαβαρικής χειροτονίας είναι παρά φύσιν. Αυτό αποτελεί μάλλον μία απόπειρα για κλοπή, παρά για ανάκτηση της χάριτος. Σε κάθε περίπτωση, αυτός ο δρόμος δεν είναι ο συντομότερος προς την Ένωση και πιθανόν δεν είναι ούτε ευθύς ούτε ορθός. Στις ίδιες τις προϋποθέσεις τού δρόμου αυτού γίνεται αποδεκτό το γεγονός της

διαίρεσης... Το πρόβλημα της εξόδου από τη Μεταρρύθμιση είναι αδιάσπαστα συνδεδεμένο με το πρόβλημα της Ρώμης. Γιατί δεν φτάνει να εξέλθει κανείς, πρέπει επίσης και να επιστρέψει. Και στη Δύση η συντομότερη διαδρομή για την επιστροφή είναι μέσω της Ρώμης. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο είναι λίγοι αυτοί που επιστρέφουν. Η αποχή από την επιστροφή μέσω της Ρώμης, δηλαδή την επιστροφή στη Ρώμη, δεν είναι πάντοτε εσφαλμένη. Η «Ρώμη» πράγματι έχει ανάγκη από μία «μεταρρύθμιση» - «στην κεφαλή και στο σώμα». Δεν πρέπει, δηλαδή, να κατακρίνουμε πολύ βιαστικά αυτούς, οι οποίοι βρίσκονται σε σύγχυση λόγω των αδυναμιών και των λαθών της Ρώμης. Από την άλλη πλευρά, όμως, η Ρώμη είναι υπέρ το δέον πλουσιότερη από τη Μεταρρύθμιση. Η Μεταρρύθμιση είναι μία ελεύθερη και οικειοθελής εγκατάλειψη. Είναι ένα σπίτι άδειο και ακατοίκητο. Είναι ένα ναός, εγκαταλειμμένος και έρημος. Ο ναός της Ρώμης, όμως, δεν είναι ούτε άδειος ούτε εγκαταλειμμένος. Ο γνόφος της Θείας δόξας μένει ακόμη πάνω στο ιερό. Το Πνεύμα του Θεού αναπνέει στο Ρωμαιοκαθολικισμό και οι αναθυμιάσεις των ανθρώπινων παθών και διαστρεβλώσεων δεν μπορούν να το διαταράξουν. Το νήμα της Αποστολικής διαδοχής δεν διεκόπηκε. Τα μυστήρια τελούνται. Η αναίμακτη θυσία προσφέρεται και ανυψώνεται. Και ποιός θα αποτολμήσει να πει ότι δεν γίνεται δεκτή «στο άγιο και υπερουράνιο και νοερό Θυσιαστήριο, εις οσμήν ευωδίας πνευματικής»; Η παρουσία του Ιερού πληροί ακόμη το ναό. Συνεπώς, ο δρόμος προς τη Ρώμη και μέσω της Ρώμης δεν είναι ένας πλασματικός δρόμος... Η αδυναμία και το ψεύδος της Μεταρρύθμισης βρίσκεται στο γεγονός ότι αυτή αποτέλεσε ένα ανθρώπινο έργο, μόνο ανθρώπινο, και πάρα πολύ ανθρώπινο έργο - αν και αποτελούσε μία αυτοταπείνωση και αυταπάτηση. Και το ψεύδος της Ρώμης είναι επίσης ένα ανθρώπινο ψεύδος, εφ' όσον απουσιάζει μία άλλη αλήθεια: «Η δικαιοσύνη σου, δικαιοσύνη εις τον αιώνα, και ο λόγος σου αλήθεια»... Αλλά στη Ρώμη υπάρχει και η Θεία αλήθεια... Η Ρώμη είναι άδικη στην πίστη και αδύνατη στην αγάπη. Αλλά η Ρώμη δεν στερείται της χάριτος ούτε βρίσκεται εκτός της χάριτος... Αν και αυτό μπορεί να φαίνεται παράξενο, η διαίρεση της Δύσης και της Ανατολής αποτελεί σχίσμα και διαίρεση στην πίστη και στην απουσία της αγάπης, αλλά δεν αποτελεί διαίρεση στη χάρη και στα μυστήρια, δεν αποτελεί διαίρεση του Πνεύματος. Το Πνεύμα, ο Παράκλητος, είναι ένα και αδιαίρετο ακόμη και στο σχίσμα. Κατά ένα τρόπο

παράδοξο, πραγματοποιείται μυστικά το σημαντικότερο στοιχείο, το αδιαίρετο δηλαδή της χάριτος, παρά τη μη πραγμάτωση του πιο ασήμαντου και -με την πρώτη ματιά- ευκολότερου στοιχείου, το οποίο είναι ανθρώπινο. Ο Θεός ενώνει μέχρι σήμερα και αυτό που διασπάστηκε από τα έργα και τις σκέψεις των ανθρώπων... Ενώ για τον Προτεσταντισμό ο δρόμος της ένωσης διέρχεται από την απόκτηση της Ιερωσύνης και την αποκατάσταση των μυστηρίων, η υπέρβαση του σχίσματος μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής βρίσκεται στην απόκτηση της δογματικής ομοφωνίας και στην αδελφική αγάπη... Η Ρώμη και η Ανατολή οφείλουν να ενώνονται στον ανθρώπινο αγώνα... Με τα παραπάνω δεν επιδιώκουμε να υποτιμήσουμε την πραγματικότητα του σχίσματος με τη Ρώμη. Είναι τόσο δύσκολο να συναντηθούμε με τη Ρώμη, ίσως γιατί όλη η δύναμη της διαίρεσης βρίσκεται ακριβώς στο ανθρώπινο στοιχείο, στην ανθρώπινη ενέργεια... Στον ρωμαϊκό καθολικισμό απαντά κάτι αντινομικό ή τουλάχιστον παράδοξο. Η Ρώμη με όλες τις δυνάμεις της αποτελεί την επιδίωξη της ενότητας. Η Ρώμη αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, σύμβολο της ενότητας και της ένωσης. Κατά τη διάρκεια όλης της ιστορίας της, η Ρώμη επιζητεί την ενότητα. Η Ρώμη, πάνω απ' όλα ψάχνει και αναζητά την ενότητα και στην αναζήτηση αυτή έχει δίκιο και υπερβολικό ζήλο. Αλλά ακριβώς αυτή η επίμονη και ανυπόμονη ρωμαϊκή αναζήτηση της χριστιανικής ενότητας και της εκκλησιαστικής ειρήνης εμποδίζει και ενοχλεί πάνω απ' όλα την ένωση και την ενότητα. Η αδημονία της Ρώμης είναι η κατ' εξοχήν αίτια, η οποία καθυστερεί την ενωτική πορεία. Η Ρώμη αναζητάει την λάθος ενότητα και τούς λανθασμένους δρόμους. Η κύρια και βασική αναλήθεια και αδικία της Ρώμης ήταν και είναι ακριβώς αυτή που αφορά στην εκκλησιαστική ενότητα. Το δόγμα για τον Πάπα είναι ακριβώς το ψευδο-δόγμα της ενότητας της Εκκλησίας... Από τα παραπάνω μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα ότι υπάρχει μία επείγουσα ανάγκη μίας δογματικής και θεολογικής «διευκρίνισης» με τη Ρώμη. Σε σχέση με το θέμα αυτό είναι πολύ ενδεικτικό και διδακτικό το παράδειγμα των ανεπιτυχών θεολογικών συζητήσεων των ορθοδόξων και των παλαιοκαθολικών αμέσως μετά την [Πρώτη] Βατικάνεια Σύνοδο (πρβλ. τις διασκέψεις της Βόννης κατά το 1870(3)). Αυτή τη φορά, στο πλαίσιο της ανταλλαγής απόψεων, έγινε σαφές ότι το βασικό εμπόδιο για το πλησίασμα και την ένωση επικεντρώνεται ακριβώς στο δογματικό επίπεδο, στο γεγονός δηλαδή ότι

τελικά οι παλαιοκαθολικοί παρέμειναν αποκλειστικά ρωμαϊστές, άνθρωποι με καθαρά δυτική νοοτροπία, οι οποίοι δεν ήταν ικανοί να δεχτούν την Ανατολή με τη συνείδηση και το συναίσθημά τους με κάποιον άλλο τρόπο, ο οποίος δεν θα ήταν συμβιβασμός. Εδώ φαίνεται η δυτική τους αρτηριοσκλήρωση, καθώς και η παρεκτροπή στις ίδιες τις δογματικές προϋποθέσεις τους, και βέβαια η υπεροψία για τη δυτική τους ιστορία, για την ιστορική δόξα και τα έργα, για τον χριστιανικό ηρωισμό και την ανδρεία τους. Αλλά το κύριο πρόβλημα βρίσκεται ακριβώς στις δογματικές προϋποθέσεις, στο αρχικό δογματικό θεμέλιο. Η αναλήθεια και η αδικία βρίσκονται εδώ στην ίδια τη δογματική εμπειρία και όχι μόνο σε ορισμένους δογματικούς ορισμούς. Γι' αυτούς τους λόγους είναι πολύ επικίνδυνος και στείρος ο δρόμος του δογματικού μινιμαλισμού, στο πλαίσιο του οποίου γίνεται προσπάθεια να περιοριστούν τα σημεία εκείνα, για τα οποία απαιτείται η δογματική ομοφωνία και ομόνοια σε ορισμένες μόνο «απαραίτητες» αλήθειες της πίστης, ενώ έξω από αυτό το πλαίσιο γίνεται ανεκτή η «ελευθερία στα αμφιλεγόμενα» (σύμφωνα με τη φράση του ι. Αυγουστίνου: *in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*). Αυτός ο διαχωρισμός ή διάκριση [μεταξύ των απαραίτητων και μη αληθειών] θα ήταν δυνατός μόνο στην περίπτωση κατά την οποία η πίστη θεωρούνταν ως ένα μη-οργανικό σύνολο ή ένα οικοδόμημα μεμονωμένων δογματικών διατυπώσεων ή αρχών. Αλλά η πίστη είναι μία οργανική ενότητα. Και η επίμονη διαφωνία στις δογματικές «λεπτομέρειες» προκαλεί την αμφιβολία, αν πράγματι υπάρχει πλήρης και ειλικρινής συμφωνία στην ίδια την εμπειρία της πίστης και όχι μόνο στις τυπικές προϋποθέσεις, αλλά και -αν μπορούμε να το διατυπώσουμε έτσι- στα δευτερεύοντα δογματικά θέματα. Δεν είναι εντελώς αδιάφορο και «μη απαραίτητο» αυτό που ανήκει στην κατηγορία αυτή. Δεν πρόκειται τόσο για τη βαθμιαία διαδικασία και την αλληλουχία στους λογικούς ισχυρισμούς και στην εξέλιξη όσο για την αρχική διαφάνεια, «ενάργεια και ευκρίνεια» της ίδιας της πιστεύουσας θεωρίας, δηλαδή, της ίδιας της Αποκάλυψης. Για να το εξηγήσουμε είναι αρκετό ένα παράδειγμα. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «αμφιλεγόμενο» ή «μη απαραίτητο» ένα δευτερεύον, εκ πρώτης όψεως, δόγμα, όπως το δόγμα για τις ιερές εικόνες. Όχι βέβαια, επειδή οι ιερές εικόνες, η αναγνώριση και η χρήση τους είναι «απόλυτα απαραίτητες για τη σωτηρία». Αλλά διότι η επίμονη και αδιάλλακτη επιδίωξη, ώστε να θεω-

ρηθεί η διδασκαλία για τις ιερές εικόνες ως κάτι δευτερεύον προς τη δογματική συνείδηση της Εκκλησίας, αναδεικνύει μία ασάφεια στην κατανόηση των αναμφισβήτητων δογμάτων της πίστης, πέραν των οποίων η ζωγραφική και η λατρεία των εικόνων δεν δικαιολογείται θεολογικά. Με άλλα λόγια, η απόρριψη των εικόνων αποτελεί πάντα, υπό ορισμένη έννοια, αμφισβήτηση ως προς την ίδια την Ενσάρκωση, την Θεανθρωπότητα, αποτελεί μία περιφρόνηση του ιστορικού και του υλικού στοιχείου. Εν πάση περιπτώσει, δεν είναι καλό να μην ασχολούμαστε ή να αποσιωπούμε τα ζητήματα αυτά... Δεν μπορούμε και δεν θα πρέπει να παραλείπουμε και τις πιο αναμφισβήτητες αρχές της πίστης. Διότι κι εδώ μπορεί αναπάντεχα να αποκαλύπτεται μία βαθιά ασυμφωνία. Και πάλι είναι αρκετό ένα παράδειγμα. Στην ίδια τη γενική «ιδέα» περί του Θεού υπάρχει μία ουσιαστική διαφορά μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής. Ας πάρουμε για παράδειγμα την περίπτωση των ερίδων του ΙΔ' αιώνα περί του Θαβωρίου Φωτός, και τις σχετικές προϋποθέσεις αυτής της διδασκαλίας, τη διάκριση δηλαδή μεταξύ της ουσίας και της ενέργειας στη Θεότητα. Οι έριδες αυτές δεν αποτελούσαν καθόλου μία σχολαστική συζήτηση για τα ασήμαντα και τα δευτερεύοντα. Στην περίπτωση αυτή συναντήθηκαν και συγκρούστηκαν όχι μόνο δύο θεολογικά συστήματα, αλλά και δύο κοσμοθεωρίες, δύο εμπειρίες. Η συνάντηση αυτή δεν έγινε μόνο στο επίπεδο της επιφανειακής αντιπαλότητας, αλλά και στο εσωτερικό βάθος. Αποκαλύφθηκε μία ασυμβίβαστη και τραγική διαφωνία. Το ερώτημα διατυπώθηκε. Δεν μπορούμε να το αποσιωπούμε. Ή αδιαφορία για τη σημασία και την οξύτητα του ερωτήματος αυτού θα ήταν μαρτυρία μίας γενικότερης θρησκευτικής αδιαφορίας και αναισθησίας... Γι' αυτόν το λόγο, το δογματικό «ξεκαθάρισμα» της Ανατολής με τη Ρώμη πρέπει να είναι καθολικό, περιεκτικό και πρώτα απ' όλα οργανικό. Δεν είναι ορθό και κατάλληλο να αναγάγουμε φορμαλιστικά όλες τις διχογνωμίες σε συγκεκριμένες παραγράφους, για τις οποίες μόνο υπάρχει δήθεν η ανάγκη της συμφωνίας. Μη αποδεκτές στη ρωμαϊκή διδασκαλία δεν είναι μόνο ορισμένες απόψεις ή θεολογούμενα, αλλά και βασικά και δομικά στοιχεία. Πρώτα απ' όλα μη αποδεκτός είναι ο Παπισμός... Πρέπει να ανακαλύψουμε το πρωταρχικό νοσηρό στοιχείο στη ρωμαϊκή εμπειρία. Φαίνεται ότι μπορούμε να το μαντεύουμε και να το δείχνουμε. Εδώ πάλι βρισκόμαστε μπροστά σε μία έκπληξη. Στη ρωμαϊκή συνείδηση δεν είναι αρκετά ενδυ-

ναμωμένη και εκπεφρασμένη η αντίληψη ότι ο Χριστός και μετά την Ανάληψή του στον ουρανό ενεργεί και κυριαρχεί στην «Ιστορική» και γήινη Εκκλησία πραγματικά και άμεσα, αν και αόρατα. Υπάρχει η εντύπωση ότι με την Ανάληψη ο Χριστός έφυγε και βγήκε από την Ιστορία, μέχρι τη Δευτέρα Παρουσία. Και η Ιστορία δήθεν παρέμεινε εγκαταλειμμένη και σχεδόν αμετάβλητη. Την άποψη αυτή θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε υπερϊστορισμό. Από το σημείο αυτό προκύπτει και η ανάγκη και η δυνατότητα μίας ορισμένης υποκατάστασης του Χριστού στην Ιστορία - η ιδέα του «Βικάριου»... Ο ρωμαϊκός ή λατινικός χριστιανισμός δεν είναι καθόλου μονοσήμαντος. Η ποικιλομορφία και η πληρότητα της μυστικής ζωής και της θεολογίας της ρωμαϊκής χριστιανικότητας δεν μπορεί να ανάγεται σε μία και μόνη «ιδέα». Άλλωστε, σε κάθε περίπτωση, η Ρώμη δεν περιορίζεται στον παπισμό. Αλλά την ίδια στιγμή, ο παπισμός αποτελεί ακριβώς το πλέον ιδιόμορφο στοιχείο στη συνείδηση της δυτικής Εκκλησίας, στη δυτική «εκκλησιαστικότητα». Ο παπισμός είναι ακριβώς η ένδειξη της ότι δεν γίνεται αισθητός ο Χριστός στην ιστορία. Από την άλλη πλευρά, στον παπισμό συναντάται μία υπερβολή στον ρόλο των χαρισμάτων της ιεραρχίας. Έχουμε εδώ ένα είδος κανονικού μοντανισμού... Σε κάθε περίπτωση, το «Βατικάνειο δόγμα» είναι όχι μόνο ένας ορισμός και μία διατύπωση, αλλά επίσης και η μυστική αναγνώριση και μαρτυρία. Ο παπισμός είναι όχι μόνο ένα κανονικό, αλλά και ένα μυστικιστικό γεγονός... Κατά συνέπεια, εδώ δεν είναι τόσο σημαντική μία κανονική ή ιστορικο-δογματική αποκήρυξη του παπισμού όσο ακριβώς μία βαθύτερη μεταμόρφωση της ίδιας της αντίληψης της Εκκλησίας, η επιστροφή στην πληρότητα της Χριστολογικής οπτικής... Στη δυτική εμπειρία υπάρχει μία μεγάλη Χριστολογική ασάφεια, η οποία βρίσκεται σε σχέση με τη γενική αντίληψη της ιστορίας. Για τη δυτική πνευματικότητα είναι χαρακτηριστική η θέαση του Χριστού στην ευαγγελική κένωσή Του στη Γεθσημανή, στο Γολγοθά με το Ακάνθινο Στεφάνι. Δεν γίνεται ιδιαίτερα αισθητή η Ανάσταση, η νίκη πάνω στη φθορά και στο θάνατο. Τα ίδια τα πάθη αλλά και τον θάνατο του Χριστού τον αντιλαμβάνονται πάρα πολύ ιστορικά («νατουραλιστικά»). Γι' αυτό και η Ανάληψη κατανοείται ως έξοδος από την εμπειρία... Αυτό είναι το σημαντικότερο θέμα για το «ξεκαθάρισμα» με τη Ρώμη... Και για τη Ρώμη ο δρόμος προς την ένωση είναι ο δρόμος της επιστροφής - μίας επιστροφής στις πηγές... Αυτή η επιστροφή πρέπει να

είναι κατ' αρχήν η μεταμόρφωση της δογματικής συνείδησης και εμπειρίας. Όλα τα θεμελιώδη θέματα, τα ζητήματα των αρχαίων Οικουμενικών Συνόδων, τα οποία δεν αντιμετωπίστηκαν σε δεδομένη στιγμή στη Δύση, πρέπει να ξανασυζητηθούν και να αποτελέσουν εκ νέου αντικείμενο προβληματισμού... Στη ρωμαϊκή αντίληψη της εκκλησιαστικής ενότητας, εσφαλμένο και απαράδεκτο είναι όχι μόνο η κανονική ή δικανική συρρίκνωση της προοπτικής. Πολύ πιο σημαντική και επικίνδυνη είναι η αδιαφορία για τη σοβαρότητα του σχίσματος και της διχογνωμίας μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής. Αυτό είναι ένα είδος μυστικής αδιαφορίας. Από εδώ πηγάζουν ο πρωτογονισμός και η απλούστευση στις ενωτικές προθέσεις και τα σχέδια. Όχι τόσο η υπερβολική διεκδίκηση όσο η υπερβολική μυστηριακή - δογματική μακροθυμία αποτελεί την αναλήθεια της Ρώμης και της ενωτικής τακτικής της... Το πρόβλημα της χριστιανικής ένωσης μετατρέπεται σε πρόβλημα και αποστολή της εκκλησιαστικής τακτικής ή διπλωματίας, της ποιμαντικής διαπαιδαγώγησης ή της «χριστιανικής πολιτικής» (κατά την έκφραση του Vladimir Soloviev). Η κατηγορία αυτή αναφέρεται ιδιαίτερα στο σύγχρονο φαινόμενο του «ανατολικού ρυθμού». Το τελευταίο αποτελεί μία μοιραία αυταπάτη. Εδώ υπάρχουν δύο δυνατότητες. Ή ο ρυθμός παραμένει μόνο ρυθμός και τότε καμία «ένωση» δεν γίνεται πραγματικότητα, ενώ ο ίδιος ο ρυθμός διαστρεβλώνεται, μετατρέπεται και εκφυλίζεται σε εθιμοτυπία, χάνεται, αποβαίνει δίχως νόημα. Ή ο ρυθμός εκλαμβάνεται με όλο τον ιερατικό ρεαλισμό του, και τότε τα όρια της δυτικής ή ρωμαϊκής νοοτροπίας αναπόφευκτα διαρρηγνύονται. Και στις δύο περιπτώσεις η ένωση δεν λαμβάνει χώρα: τα πράγματα δείχνουν ότι στην πραγματικότητα η Ρώμη δεν κατέχει καθόλου τον «ανατολικό ρυθμό». Αυτός δεν είναι καθόλου «ρυθμός», αλλά μία ζωντανή πραγματικότητα ενός άλλου, μη- ρωμαϊκού χριστιανισμού... Οι οπαδοί ενός απλού εκλατινισμού έχουν περισσότερη συνέπεια και ευαισθησία. Η άποψή τους είναι υγιής... Η διαίρεση της Δύσης και της Ανατολής δεν είναι στο ρυθμό ούτε μόνο στη δικαιοδοσία, αλλά ακριβώς στην πίστη και στην εμπειρία.

4. Η μεγαλύτερη δυσκολία στη διδασκαλία περί της χριστιανικής επανένωσης είναι το πρόβλημα των ορίων της Εκκλησίας. Η προβληματική αυτή απαντά ήδη στον αγ. Κυπριανό Καρχηδόνας. Τη βασική ιδέα του αγ. Κυπριανού μπορούμε να την εκφράσουμε με τον εξής τρόπο: τα

κανονικά όρια της Εκκλησίας είναι ipso facto και χαρισματικά όρια. Κατά συνέπεια, κάθε «σχίσμα» αποτελεί ipso facto μία πλήρη αποκοπή από την Εκκλησία, αναχώρηση από τους Άγιους Τόπους, από την άγια και ιερή πόλη, όπου εκβάλλει η άγια πηγή του αγιασμού, ο μυστικός Ιορδάνης. Γι' αυτό οι σχισματικοί διαθέτουν μόνο το «ακάθαρτο νερό» που οδηγεί στην κηλίδωση και όχι στον καθαρισμό από τις κηλίδες. Αμέσως έξω από τα κανονικά όρια αρχίζει ο κόσμος χωρίς την χάρη, ο φυσικός κόσμος... Τα πρακτικά συμπεράσματα του αγ. Κυπριανού δεν έγιναν αποδεκτά ποτέ από την Εκκλησία και οι εκκλησιαστικοί κανόνες περί της αποδοχής των σχισματικών και αιρετικών σιωπηρά προϋποθέτουν ότι το Πνεύμα πνέει και στους υιούς της απείθειας. Η αναγνώριση των μυστηρίων των «σχισματικών» δεν μπορεί να εξηγηθεί με μόνη την «οικονομία»: στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχει χώρος για κανένα αμφίβολο «πραγματισμό», για κανένα «Als Ob»(4)... Αλλά ταυτόχρονα η σκέψη του αγ. Κυπριανού δεν μπορεί μάλλον να θεωρηθεί ότι έχει διαψευστεί. Σίγουρα, οι προϋποθέσεις της πρέπει να περιοριστούν και να αποσαφηνιστούν. Αλλά η ίδια η συνάφεια της σκέψης του παραμένει απaráβατη. Ο ιερός Αυγουστίνος στην πολεμική του προς τους Δονατιστές δεν απομακρύνθηκε στην ουσία πολύ από τον Κυπριανό... Γι' αυτό υφίσταται μία άλυτη ένταση μεταξύ του δόγματος και της πράξης - μία ένταση και όχι αντίθεση. Η Εκκλησία μαρτυρεί ότι τα μυστήρια τελούνται και στα σχίσματα, ακόμη και στους αιρετικούς. Αν και αυτά τελούνται όχι για τη σωτηρία - όπως το εξηγεί ο ιερός Αυγουστίνος- ωστόσο τελούνται από το Άγιο Πνεύμα, το οποίο, κατά συνέπεια, συνεχίζει να ζωοποιεί και στην περιοχή του σχίσματος. Η Εκκλησία μαρτυρεί ότι τα μυστήρια τελούνται και στα σχίσματα, αλλά δεν εξηγεί με ποιο τρόπο αυτό είναι δυνατό. Το αινιγματικό δεν είναι τόσο ότι η ελπίδα της σωτηρίας υπάρχει «εκτός της Εκκλησίας», extra Ecclesiam, όσο ακριβώς το γεγονός αυτό της ζωοποιού παρουσίας του Πνεύματος της ενότητας στο σχίσμα. Αυτή είναι η κυρία αντινομία στη διδασκαλία περί της Εκκλησίας. Δεν θα πρέπει να ερμηνεύσουμε αυτό το αντινομικό και παράδοξο γεγονός με το πνεύμα και την έννοια της διάσημης θεωρίας των κλάδων της Εκκλησίας (Church-branch-theory)(5). Αυτό θα αποτελούσε ένα εντελώς λαθεμένο συμπέρασμα. Η θεωρία των κλάδων της Εκκλησίας μεγιστοποιεί αισιόδοξα πάρα πολύ τη διαίρεση του χριστιανικού κόσμου. Δεν υπάρχουν ισότιμα «κλαδιά». Ή, να το πούμε καλύτερα, τα άρρωστα κλαδιά δεν ξεραίνονται

αμέσως. Και αυτό είναι το σημαντικότερο στοιχείο. Η κανονική απομόνωση, η απώλεια της «sobornost», δηλαδή της καθολικής ακεραιότητας, η αμαύρωση και η συσκότιση της δογματικής συνείδησης, ακόμη και η άμεση πλάνη -όλη αυτή η ανθρώπινη αναλήθεια και αδικία- δεν σταματούν και δεν εμποδίζουν την επενέργεια του Πνεύματος. Αυτό το γεγονός, όμως, δεν ανήκει στο πλαίσιο του κανονικού δικαίου και δεν μπορεί να υπολογίζεται για την οικοδόμηση του «κανονικού» οικοδομήματος της Εκκλησίας. Το γεγονός αυτό αποτελεί μία εξαίρεση επέκεινα του κανονικού δικαίου, η οποία είναι ακόμη απόκρυφη στην ιστορία. Αυτή την άποψη εξέφρασε άριστα ο Khomjakov: «Αφού η γήινη και ορατή Εκκλησία δεν αποτελεί ακόμη την πληρότητα και την τελειότητα της Εκκλησίας -την οποία ο Κύριος θέλησε να εμφανιστεί κατά την εσχατολογική κρίση όλης της κτίσης- η Εκκλησία ενεργεί και εξουσιάζει μόνο ad intra, χωρίς να κρίνει την υπόλοιπη ανθρωπότητα (κατά τα λόγια του αποστόλου Παύλου στην προς Κορινθίους). Η Εκκλησία αναγνωρίζει ως αφορισμένους μόνο αυτούς, οι οποίοι αφορίζονται μόνοι τους από Αυτήν. Την υπόλοιπη ανθρωπότητα -η οποία είναι είτε ξένη προς την Εκκλησία είτε συνδεδεμένη προς αυτή με δεσμούς, τους οποίους ο Θεός δεν Τήν αξίωσε να ανακαλύψει- αφήνει η Εκκλησία στην κρίση της μεγάλης ημέρας»(6). Υπάρχουν μάλιστα και οι άγνωστοι δεσμοί, οι οποίοι δεν διακόπτονται λόγω της αποστασίας και του σχίσματος... Η ύπαρξη, ωστόσο, αυτών των άγνωστων δεσμών δεν πρέπει να μας καθησυχάζει, ώστε να αδιαφορούμε για το ευσπλαχνικό δώρο της ενότητας. Χρειάζεται να επιζητούμε να πραγματοποιήσουμε, να αποκαλύπτουμε και να εκτελούμε την ενότητα αυτή με στόχο την πληρότητα της Εκκλησίας, η οποία θριαμβεύει εν Πνεύματι και αληθεία και στη γη και στην ιστορική μαρτυρία... Από αυτή την άποψη, κάθε πραγματικό «κοινό έργο» είναι σημαντικότερο ακόμη και από την διατύπωση του ερωτήματος περί της ένωσης... Γιατί η ίδια η πραγματικότητα της ενότητας και της αφοσίωσης, ακόμα και σε μικρή κλίμακα, έχει μία εξαιρετική σημασία... Σε αυτό το πλαίσιο, η θεολογική - επιστημονική συνεργασία και αμοιβαιότητα αποτελούν αναμφίβολα μία πραγματικά «ενωτική» πράξη, εφ' όσον μέσω αυτής πραγματοποιείται τουλάχιστον η άλληλεγγύη στην εκζήτηση της αλήθειας του Χριστού... Το ερώτημα περί της επανένωσης πρέπει να τίθεται πρωταρχικά ως ερώτημα περί της αλήθειας: πρέπει να αναζητούμε την αλήθεια και Αυτή όχι μόνο θα μας

ελευθερώσει, αλλά επίσης θα μας ενώσει, γιατί η Αλήθεια είναι μία και αποτελεί ενότητα... Για να πραγματοποιηθεί η ένωση, τα πάντα στην εμπειρία του Χριστιανισμού πρέπει να μεταβληθούν ή καλύτερα να μεταμορφωθούν. Δεν είναι δυνατό να σκεφτούμε την επανένωση ως ένωση των σημερινών εμπειρικών πραγματικοτήτων. Η έννοια της προσάρτησης ("prisoedinenie"), είναι πιο ακριβής και ευκρινής από την έννοια της απλής ένωσης. Ενώ στη δεύτερη περίπτωση παραμένει ασαφές, ποιος ενώνεται, η ιδέα της προσάρτησης περιέχει την αναφορά στην Αλήθεια... Η ένωση είναι δυνατή μόνο εν Πνεύματι και εν δυνάμει στην έμπνευση και στην αγιότητα. Γι' αυτό είναι αμφίβολο, εάν θα επιτύχουμε την ενότητα στις θεολογικές διασκέψεις, στα συνέδρια των Ιεραρχών, στη Λωζάννη ή στη Στοκχόλμη... Αν η ένωση θα πραγματοποιηθεί τελικά στην Ιστορία, αυτό σε κάθε περίπτωση θα γίνει στο κατώφλι των εσχάτων, στην αναμονή της Δευτέρας Παρουσίας. Αυτό θα αποτελεί ήδη μία προειδοποίηση και μία πρόβλεψη της μοίρας του μέλλοντος αιώνας... Εδώ πολλά πράγματα είναι ασαφή και γίνονται κατανοητά στον καθένα στην προσευχή του και στον πνευματικό αγώνα του... Μ' αυτόν τον τρόπο δεν αποδυναμώνεται η κατηγορηματικότητα της εντολής: «Τοίνυν εξερχώμεθα προς αυτόν έξω της παρεμβολής, τον ονειδισμόν αυτού φέροντες: ου γαρ έχομεν ώδε μένουσαν πόλιν, αλλά την μέλλουσαν επιζητούμεν» (Εβρ. 13,13-14). (Ιανουάριος, 1933)'

Σημειώσεις.

1. Ο υψηλός - εκκλησιαστικός Λουθηρανισμός είναι η κίνηση, η οποία προσδίδει έμφαση στις λειτουργικές πράξεις και διδασκαλίες, που απαντούν στον Ρωμαιοκαθολικισμό και στην Άγγλο-καθολική κατεύθυνση του Αγγλικανισμού (Σ.τ.Μ.).

2. Ο Hermann Samuel Reimarus (1694-1768) υπήρξε Γερμανός επιστήμονας, ιδρυτής της αρνητικής βιβλικής κριτικής. Βασικό χαρακτηριστικό της διδασκαλίας του ήταν η άρνηση της πραγματικότητας των θαυμάτων. Ο William Wrede (1859-1906) υπήρξε Γερμανός λουθηρανός θεολόγος, ο οποίος υποστήριζε, μεταξύ άλλων, ότι ο Ιησούς κατά την διάρκεια της ιστορικής ζωής του δεν ισχυριζόταν ότι είναι Μεσσίας και

ότι τα Ευαγγέλια δεν αποτελούν παρά μια προέκταση μεταγενέστερων πεποιθήσεων για το πρόσωπό Του (Σ.τ.Μ.).

3. Πρόκειται για δύο διασκέψεις, οι οποίες έλαβαν χώρα στη Βόννη το 1874 και το 1875. Συγκλήθηκαν από τον Johan von Dollinger, τον πρωτοπόρο της παλαιοκαθολικής κίνησης, που έγιναν με την παρουσία των Παλαιοκαθολικών, Ορθοδόξων, Αγγλικανών και Λουθηρανών. Ο σκοπός των συναντήσεων αυτών ήταν η συζήτηση των διαφορετικών αντιλήψεων σχετικά με το μυστήριο της εξομολογήσεως, εν όψει της θεο-λογικής ομοφωνίας μεταξύ των Εκκλησιών (Σ.τ.Μ.).

4. «Σαν να» (γερμ.) (Σ.τ.Μ.).

5. Η θεωρία των κλάδων αποτελεί μία εκκλησιολογική άποψη, την οποία επεξεργάστηκε για πρώτη φορά ο αγγλικανός θεολόγος William Palmer (1803-1885), σύμφωνα με την οποία η Ρωμαιοκαθολική, η Ορθόδοξη και η Αγγλικανή Εκκλησία αποτελούν τούς τρεις κυριότερους κλάδους της Μιας Εκκλησίας του Χριστού (Σ.τ.Μ.).

6. Khomjanov A. S., «Tserkon' odna», Khomjakov A. S., Ponoie Sobranie Sochinenij, τ. 2: Sochinenija Bogosovskija, (Moskva 1907), σ. 4 [και στην αγγλική έκδοση: Chomiakoff A., The Orthodox Doctrine on the Church, (Brussels 1864), σ. 2] (Σ.τ.Μ.).

*** Το κείμενο αυτό μεταφράστηκε από το πρωτότυπο ρωσικό «Problematika Khristianskogo vozsoedinenija», Put'37 (1933) παράρτημα, σσ. 1-15, από τον Pavnlo Smytsnyuk, ενώ η επιμέλειά του έγινε από τους Στ. Γιαγκάζογλου και Ν. Ασπρούλη.**

Πηγή : www.myriobiblos.gr